

Літературне краєзнавство

Г.Корицька

СТОРИНКАМИ КРАЄЗНАВЧОЇ СПАДЩИНИ А.КАЩЕНКА (29 березня 2006 року виповниться 85 років з дня смерті письменника)

На початку ХХ століття помітне місце в письменстві (та й загалом у суспільно-культурному русі того часу) посів Адріан Феофанович Кашченко (псевдоніми — А.К., А.К-о, Будій, Микола Дніпровий, А.Тертишний, А.Торішний) — “скрупульозний дослідник історії українського козацтва”¹, “літописець Запорізької Січі”^{2*}, прозаїк, драматург, етнограф, видавець, громадський діяч. Він із повним правом влився у плеяду відомих митців слова, яка хотіла реанімувати майже знищене національне сумління українця, відродити поняття національної гідності, мови, культури, прагнула через невсипущу працю “залатати дірки” нашого національного лихоліття, заміщаючи собою

ціле коло робітників і покладаючи через те на власні плечі страшний тягар копіткою, виснажливої праці”³. За В.Бідновим, “...біографія його — се сторінка з історії, ще не написаної, нашого національного руху на Наддніпрянщині в старі, передреволюційні часи”⁴.

Суспільні умови в Україні, коли творив А.Кашченко, характеризувалися, незважаючи на соціальне й національне гноблення, активізацією громадсько-культурного життя, посиленням процесу формування національної культури. Саме, як писав 1918 року В.Юноша (П.Єфремов) у статті “Белетрист-романтик (З приводу 60 літ народження і 35 літ літературної праці Адріана Кашченка)”, “...його твори [...] мають чимале соціально-виховуюче значіння; його оповідання — то безперечно добрі ліки, якими в деякій мірі може бути вигосний і зміцнений організм нашого народу і повернуто йому зіпсоване історичними пригодами здоровля [...] Нам потрібні тепер великі зразки, славні учителі, що до життя б нас кликали, на велике діло б звали. І А.Кашченко їх нам вчасно нагадає...”⁵. В.Біднов у “Споминах про Адріана Кашченка” зазначав, що “багато селян і представників селянської інтелігенції зробилися свідомими українцями завдяки тому, що читали історичні оповідання А.Кашченка...”⁶. Історичні твори “набили воскому Вировому”⁷, молодому педагогу, який у перші десятиліття ХХ століття працював у Катеринославі й пізніше зробив немало, щоб твори письменника знайшли свого читача.

Варто наголосити, що сьогодні ім’я А.Кашченка однобоко пов’язується тільки з творами на історичну тематику. Призабутою залишається його краєзнавча, суспільно-політична

¹ Слабошницький М. З голосу нашої Клію: Події і люди української історії. — К., 1993. — С.126.

² Федорів Р. Історична романістика та національна свідомість // *Дзвін*. — 1996. — № 10-12. — С.109.
*Тут і далі в цитатах зберігаємо правопис джерела.

³ Шевчук В. Дорога в тисячу років: Роздуми, статті, есе. — К., 1990. — С.329.

⁴ Біднов В. Спомины про Адріана Кашченка // *Літературно-науковий вісник*. — 1923. — Т. LXXIX. — С.237.

⁵ Юноша В. Белетрист-романтик (З приводу 60 літ народження і 35 літ літературної праці Адріана Кашченка) // *Книгарь*. — 1918. — Ч. 16. — Грудень. — С.948.

⁶ Біднов В. Спомины про Адріана Кашченка // *Літературно-науковий вісник*. — 1923. — Т. LXXIX. — С.234.

⁷ *Епістолярна спадщина академіка Д.Яворницького*. Випуск I. : Листи вчених до Д.Яворницького / С.Абросимова, А.Перкова та ін. — Дніпропетровськ, 1997. — С.48.

спадщина. За 30 років (з 80-х років XIX — до перших десятиліть XX століття) письменником було створено чимало повістей, оповідань, нарисів, кілька драматичних творів, які висвітлювали розвиток, становлення української держави впродовж багатьох століть. Не перевидавалися й залишаються малодоступними не лише для широкого читачького загалу України, а й для зацікавлених науковців праці А.Кашенка на сучасну авторові тематику, маловідома його культурно-просвітницька діяльність.

Історико-краєзнавча тематика у творчості Кашенка-краєзнавця посідає одне з провідних місць. Як зауважував М.Грушевський, “в популярнім катеринославському письменнику А.Кашенку наша література [...] дістала цінного продовжувача колишніх праць Скальковського та Еварницького по історії Запорожжя і його старинностям. Почавши з популярних белетристичних оповідань з історії козаччини і Запорожжя, особливо його останньої доби, він перейшов до популярних історичних начерків і останніми часами дав більші популярно-історичні роботи, які продовжують праці Еварницького по історії Запорожжя”⁸.

Розглянемо проблемно-тематичні питання, які можна вважати наскрізними в історико-географічній публіцистиці А.Кашенка. Твори “Великий Луг Запорожський”, “Гетьманське урочище”, “Мандрівка на Дніпрові Пороги” — це відображення малої батьківщини, виокремлення проблем збереження природи, історичної пам’яті. Великий Луг, Дніпро, Січ — осередки вічної слави українського народу, його безсмертя, а в долі самого письменника їм судилося відіграти велику роль у становленні його світогляду і національної самосвідомості. Одна з провідних тем цих творів — це проблема взаємозалежності людини і природи. Автор доводить, що матеріальна руйнація природи стане водночас і причиною духовного занепаду народу. Тривогою сповнені слова письменника: “Хутко, невпинно біжить час [...] Рік за роком відходять у вічність минулого й несуть із собою не тільки людей, свідків колишніх подій, а й зовнішні ознаки давнього життя й природи [...] І те, чого ми через свою недбалість не хочемо бачити сьогодні, того вже не побачимо завтра”⁹.

Кашенко-мандрівник паралельно з “Оповіданнями про славне Військо Запорожське низове” створив, за його визначенням, історико-топографічний огляд під назвою “Великий Луг Запорожський”. “Останнім літом (1916 р. — Г.К.) я саме їздив оглядати те, що знав за молодих літ”, — писав він П.Стебницькому. — “Ви питаєте, що таке мій Великий Луг? Ця праця зовсім окрема від історії Запорожжя, хоч і може бути додатком до неї. Це сказати б етнографічний огляд лугової частини Запорожжя, грецької Гілліє...”¹⁰.

У листі до В.Степаненка письменник висловлював надію, що праця матиме попит: “Це історико-географічний огляд, прикрашений великою кількістю народних оповідань. До книжки прикладена карта Великого Лугу. Тепер, коли по школах будуть вчити нашу географію, ця книжка повинна буде добре розходитися. Вона з малюнками”¹¹.

Лебединою піснею письменника став нарис “Великий Луг Запорожський”, створений під впливом власних спостережень і вражень під час поїздки. У своєму історико-топографічному огляді колишніх козацьких вольностей А.Кашенко висвітлює проблеми історичної долі Великого Лугу, раціонального використання земельних угідь, природного матеріалу, тваринного світу... Автор наголошує, що запорозьке товариство обережно й розумно користувалося скарбами Лугу, піклувалося про екосистему, оберігало його багатства. Великий Луг — це для нього диво природи: “А який ранок у плавні! Чи може ж бути щось чарівніше? Небо на сході починає біліти — світлішають разом із ним і води протоків та озер, що вночі були темні, як домовина. Далі схід починає червоніти,

⁸ Грушевський М. Рецензія на твори А.Кашенка “Оповідання про славне Військо Запорожське низове” й “Великий Луг Запорожський” // *Україна*. — 1924. — Кн. 4. — С.163.

⁹ Кашенко А. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове: Оповідання / Упоряд. М.Шудря. — Дніпропетровськ, 1991. — С.431.

¹⁰ Лист А.Кашенка П.Стебницькому // Відділ рукописів Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського / Ф.ІІІ, № 52338.

¹¹ Лист А.Кашенка В.Степаненку // Відділ рукописів Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського / Ф.205, № 13. — С.4.

одбиваючи в собі промінь невидимого ще сонця і посилаючи той відблик на вкриті ранковим туманом води та заросені дерева й очерети. От бліді протоки й озера зарожевіли ніжними кольорами ранкової зорі, й, нарешті, крізь віти сумних, похилих верб та струнких осокорів проглядає сонячне сяйво, граючи золотом спершу на деревах, а далі й на травах, переливаючись самоцвітами в кожній краплі роси, цілує м'які китиці очерету й визолочує гаптованим килимом озера й протоки Великого Лугу”¹².

У творі органічно поєднані опис території, флори і фауни, історичні та етнографічні відомості про добу, коли існувала Запорозька Січ, відомості про деякі археологічні знахідки й пам'ятки та давні легенди, перекази про козацьку вольницю. Поряд із проблемою збереження природи письменник наголошує й на збереженні історичної пам'яті. Великий Луг — це гімн батькові козацької вольниці, який давав їй життя.

Д.Дорошенко в рецензії на цей твір писав: “Про цю Палистину запорозьську, про її минуле й про сучасний її стан та вигляд з великою любовію розповідає д. Кащенко в своїй книзі. Збирає він докупи оповідання старих дідів, записані у свій час істориками Запорожжя — Д.Яворницьким і Я.Новицьким, списує все, що сам бачив під час своїх мандрівок по місцях колишніх Січей і подає нам загальний образ цієї гарної місцевості [...] Численні малюнки, плани й карта ілюструють виклад і надають книзі вагу провідника по Великому Лугу — для тих, хто забажав би зробити екскурсію по цих чудових і так багатих на історичні спомини місцях. Стіль, мова в книзі д. Кащенка — прекрасні, а одне місце — опис ночі й ранку в плавнях [...] настільки гарне й поетичне, що варто його завести до наших нових шкільних хрестоматій поруч класичних зразків української прози”¹³.

М.Грушевський (1924) визнав, що книжку “дійсно належить прочитати кожному, хто цікавиться Запорожжям чи з наукового становища, чи просто як цікавим кутком України”¹⁴. Водночас критик висловлював у рецензії сумніви щодо “студіювання” письменником пам'яток та збирання переказів про козацьчину й запорозьке життя, як це робили Д.Яворницький та Я.Новицький. Саме для А.Кащенка властиве знання історії з “других — третіх рук”. Називаючи автора “досвідченим белетристом-популяризатором”, він, проте, звинувачував його в “сухості” викладу матеріалу.

Нариси “Гетьманське урочище”, “Мандрівка на Дніпрові Пороги” подібні за своєю тематикою і містять автобіографічні алюзії. Якщо у творі “Великий Луг Запорозьський” А.Кащенко проводить художньо-публіцистичне дослідження феномену козацької вольниці, то в інших конкретизуються куточки “великої землі”. Використовуючи елементи пригодництва, автор вирушає у подорож по урочищу Сагайдачному (“Гетьманське урочище”), по місцях козацької слави (“Мандрівка на Дніпрові Пороги”). Письменник порушує також проблему дитячого сприйняття історичного минулого. Перебуваючи за межами домашнього середовища, діти знаходять власний обшир і поєднуються з ним. Такий простір для них — це природний ареал: ліс, річка. Вони пізнають макрокосм, їх вабить ця невідомість, сповнена таємничого, несподіваного. Дід Харько (“Гетьманське урочище”), старий рибалка (“Мандрівка на Дніпрові Пороги”) допомагають дітям зрозуміти навколишній незнайомий світ. Перцепція побаченого супроводжується знаннями про минуле, сприяє відтворенню в їхній уяві історичних подій. Мандрівка порогами Дніпра на вернула гімназистів на роздуми про ті місця, де гуляла козацька слава. Особливо вразив їх вигляд старого Кодака. Важливу роль у пізнанні навколишнього світу відіграє пейзаж, який стає життєдайним його джерелом. Природні явища породжують у їхній свідомості відкриття. Так, дванадцятирічний Андрійко, долаючи шлях до Кодацького порогу, “міркував, що певне Хмельницький не з сього боку добував Кодак, бо, на

¹² Кащенко А. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове: Оповідання / Упоряд. М.Шудря. — Дніпропетровськ, 1991. — С.385.

¹³ Дорошенко Д. Рецензія на працю А.Кащенка “Великий Луг Запорозьський” // *Книгар.* — 1917. — Ч. 3. — Листопад. — С.142.

¹⁴ Грушевський М. Рецензія на твори А.Кащенка “Оповідання про славне Військо Запорозьке низове” й “Великий Луг Запорозьський” // *Україна.* — 1924. — Кн. 4. — С.163-165.

Андрійкову думку, поки б козаки видиралися тут на гору, то були б дуже знесилені й поляки легко б їх перемогли”¹⁵. У нарисі “Гетьманське урочище” хлопці також настільки були вражені побаченим і почутим, що “про Америку та героїв Майн Ріда звідтоді забули й думати”¹⁶. Як бачимо, письменник через дитяче сприйняття відтворює розуміння ними історичного минулого, показує його вплив на формування національної свідомості.

С.Русова відгукнулась на появу оповідання А.Кашенка “Мандрівка на Дніпрові Пороги”: “Ця маленька книжечка [...] буде бажаною книжкою в кожній дитячій бібліотеці, зацікавить вона і 8-літнього й 12-літнього читача [...] Ця книжка д. Кашенка збудить в дітях цікавість, викличе бажання взагалі мандрувати по різних місцевостях”¹⁷. Водночас авторка рецензії вказувала на недоречність розповідей про “страховища” та на певні недоліки в оформленні книги, зокрема невиразність малюнків. Проте це аж ніяк не применшує вартості твору. На нашу думку, такий твір може допомогти учням краще пізнати історію рідного краю.

Про “цікавий матеріал для читання” у рецензії на оповідання “Мандрівка на Дніпрові Пороги” говорив і В.Біднов. Четверте перевидання цього твору свідчило про те, що оповідання знайшло чимало читачів. В.Біднов зауважував, що “мова оповідання звичайна для творів А.Кашенка, а саме властива населенню Степової України, легка, мелодійна, загально-приступна”¹⁸.

Вважаємо, що такий твір-путівник актуальний і сьогодні, оскільки в ньому акумульовані раритетні відомості з краєзнавства.

Отже, історико-географічна публіцистика А.Кашенка свідчить про те, що його непокоїла доля малої батьківщини, історичне минуле якої стало невід’ємною складовою життя письменника. На його власне переконання саме через пізнання рідного можна повернути втрачену історичну пам’ять.

м. Запоріжжя

¹⁵ *Кашенко А.* Мандрівка на Дніпрові Пороги. Оповідання для дітей з малюнками. – Вид. 2-е. – Катеринослав, 1917. – С.13.

¹⁶ *Кашенко А.* Оповідання про славне Військо Запорозьке низове: Оповідання / Упоряд. М.Шудря. – Дніпропетровськ, 1991. – С.453.

¹⁷ *Русова С.* Рецензія на оповідання А.Кашенка “Мандрівка на Дніпрові Пороги” // *Книгар.* – 1917. – Ч. 1. – Вересень. – С.30.

¹⁸ *Біднов В.* Рецензія на оповідання А.Кашенка “Мандрівка на Дніпрові Пороги” // *Літературно-науковий вісник.* – 1923. – Т. JXXIX. – Кн. I. – С.86-87.

Наші презентації

Микола Ткачук.

Модерністський дискурс лірики й новел Богдана Лепкого. Дослідження. – Тернопіль: ТНПУ, 2005. – 128 с.

Творчість Богдана Лепкого наприкінці XIX- поч. XX ст. розвивалася в руслі модерністського дискурсу та взаємодії різних стильових течій (неоромантизму, символізму, імпресіонізму, експресіонізму, футуризму, авангардизму, неокласицизму та ін.). Автор книжки розглядає поезію Б.Лепкого крізь призму міфопоетики, робить акценти на символістській поетичній моделі світу й людини, відбиття в художньому світі лірики архетипових символів та трагічного образу України в роки Першої світової війни. Аналізується також наративна природа новелістики, мистецтво сюжетотворення, моделювання світу й людини.